

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Wee mij toch...!

Gij zegt: wee mij toch, want de HERE heeft smart bij mijn lijden gevoegd, ik ben moede van mijn zuchten en rust vind ik niet.

Jeremia 45 : 3

Dat is de klacht van een man, die „totaal van de kaart is”, een man, die er kapot van is, verdrietig, moe, o zo moe, en rusteloos.

Deze man is Baruch, de secretaris van de profeet Jeremia.

Niet een oude levensmoede man, maar iemand „nog in de kracht van zijn leven”.

En dan zó teleurgesteld, zo óp van alles, dat hij zucht: ik kan niet meer...

Hoe kwam dat toch, dat Baruch zo van streek was, waaróm is hij zo moe en verdrietig?

Dat kunnen we ook lezen in dit kleine hoofdstuk 45 van Jeremia: „Nadat hij deze woorden uit de mond van Jeremia te boek gesteld had in het vierde jaar van Jojakim, de zoon van Josia, de koning van Juda”.

Toen hij daarmee klaar was, met het opschrijven van al wat Jeremia hem gedictieerd had.

Was Baruch moe van het schrijven? Was hij een „overwerkte” secretaris? Had hij teveel van zijn krachten geveerd?

Nee, daar kwam het niet van. Van flink werken raakt een mens niet zo spoedig van streek.

’t Kwam van wat anders, niet van het schrijven, maar van wát hij moest opschrijven. ’t Kwam van de **inhoud** van de boekrol. Wat hij geschreven had, werkte op hem in. Hij kende de inhoud en dát veroorzaakte die geweldige spanning in zijn leven, dat deed hem klagen: wee mij toch...!

En dan nog wel secretaris van een profeet van de HERE!

Is dat niet mooi, om zo dicht bij een profeet je werk te mogen doen? Mee betrokken te zijn in dat heerlijke werk tot verbreiding van het Woord des EREN? Zo vóóran te mogen staan in de dienst van God?

Ja, maar de tijden en gelegenheden zijn niet altijd gelijk voor de kerk van God!

Er is een „vindenstijd”, maar er zijn ook tijden van verlating.

’t Is niet altijd „gloria-victoria” in het koninkrijk der hemelen!

Baruch is secretaris van Jeremia geworden in het vierde jaar van koning Jojabim.

Dat was in het jaar 605 voor Christus’ geboorte.

In dat jaar was de slag bij Karchemis, waar Egypte door Babel werd verslagen.

In die tijd verschoof de HERE de machten in de wereld.

Ja, zó moeten wij dat zien: we moeten op de HERE letten, op Zijn regering.

Assyrië, dat tijden-lang de eerste-rangsmogendheid geweest was in het Midden-Oosten (de „wereld” van die tijd!), ging langzaam ten onder en de invloed van Babel werd steeds groter. Maar dat Babel zo machtig

werd, was Egypte weer een doorn in het oog, omdat Egypte zijn invloedssfeer in Syrië en Kanaän wilde behouden en zo kwam het dan tot een botsing in 605 bij Karchemis, waar Egypte geslagen werd door de Babylonische legers onder aanvoering van de jonge prins Nebukadnezar.

En zo lag nu voor Babel de weg naar Syrië en Palestina open.

Ja, zo zeggen wij dat en zo lezen wij dat in de geschiedenisboeken.

Maar de Schrift zegt: zulk een historische roepingsmacht gaf de HERE toen aan Babel!

Aanschouwt de werken des HEREN in de geschiedenis!

Ondertussen: de mensen in Juda werden toch wel wat onrustig.

Zou Juda gevaar lopen?

Och, als de mensen van Juda en Jeruzalem goed hadden geluisterd, dan konden ze ’t wel weten.

’t Was meer dan eens gepredikt door Jesaja en Jeremia.

Maar de mannen van Juda en Jeruzalem vreesden niet de HERE, rekenden niet op de toorn des HEREN, doch waren alleen maar bang voor zichzelf.

Toch werd er een vasten-dag uitgeroepen. Niet in geloof op de HERE, maar misschien „hielp het wel”...

En tóén kreeg Jeremia de opdracht, om al de woorden van de HERE, die hij had gepredikt, te boek te stellen en dat voor te lezen op die vastendag: misschien zouden de mannen van Juda eindelijk eens echt luisteren naar de HERE.

Daarvoor, om de woorden des HEREN op te schrijven in een boekrol, daarvoor vroeg Jeremia nu Baruch.

Zo is Baruch bij Jeremia aan huis gekomen.

En Jeremia citeerde maar en Baruch schreef op, van uur tot uur en van dag tot dag...

Hij schreef Gods bedreigingen: „Blaast de bazuin in het land, roept luidkeels en zegt: verzamelt u en laat ons in de versterkte steden gaan! Steekt omhoog het signaal: naar Sion! Bergt u, blijft niet staan. Want het onheil breng Ik uit het Noorden...” 4 : 5, 6.

De vijand komt: „als een stormwind zijn zijn wegen, sneller dan arenden zijn zijn wagens: wee ons, wij worden vernield!” 4 : 13.

En nog veel meer, almaar van de toorn van God over Zijn volk en de komende straf.

Ook waaróm die straf kwam, schreef hij op, waaróm die vernieling zou komen op ’t erf des verbonds: omdat Juda de HERE had verlaten, ondanks veel schone woorden.

„Wat? Stelen, doodslaan, echtbreken, vals zweren, de Baäls offers ontsteken en andere goden achterna lopen, die gij niet gekend hebt — en komt gij dan staan voor Mijn aangezicht in dit huis, waarover Mijn Naam is uitgeroepen, en zegt: wij zijn geborgen! ten einde al deze gruwelen te bedrijven?” 7 : 9, 10.

„Zo zegt de HERE: Gaat staan aan de wegen en ziet en vraagt naar de oude paden, waar toch de goede weg is, opdat gij die gaat

en rust vindt voor uw ziel; maar zij zeggen: wij willen die niet gaan. Ook heb Ik wachters over u gesteld: luistert naar het geklank der bazuin; maar zij zeggen: wij willen niet luisteren”, 6 : 16, 17.

Ja, God de HERE was vast besloten zijn bedreiging uit te voeren: „Gij nu, Jeremia, bid niet voor dit volk; zend voor hen geen smeking op en geen gebed en dring niet bij Mij aan, want Ik hoor naar u niet”, 7 : 16.

En zo, onder het schrijven van de woorden van de HERE, deze woorden van dreiging en straf over een zondig volk, werd het Baruch te machtig.

Ja, toen hij al deze woorden van verbondsverlating en van verbondswraak had neergeschreven, drong het steeds dieper tot hem door: wat moet dát worden met Juda, als de toorn van God losbreekt, zich ontaardt als een donderbui over Jeruzalem, wat dan? Dan gaat Juda er aan.

Als hij dan eindelijk klaar is met schrijven, is hij er kapot van en kan hij Jeremia begrijpen, toen deze hem dicteerde: „o mijn binnenste, mijn binnenste, ik moet ineenkrimpen, o wanden mijns harten, mijn hart jaagt in mij...”

Zo wordt de kerk een ruïne!

En wat wordt er van Baruch zelf?

Zo is er geen toekomst meer voor Juda, maar ook voor Baruch niet.

Hij raakt geheel van streek: wie zal het leven er afscheuren, als dat allemaal zal gebeuren, als dat gericht van God losbarst, wat Baruch heeft opgeschreven?

„Wee mij toch! want de HERE heeft smart bij mijn lijden gevoegd, ’t is ellende op ellende!”

Och, ’t leek eerst alles zo mooi: reformatie onder koning Josia, maar nu? In het vierde jaar van Jojakim?

In ’t Noorden rommelt de donder van Gods oordeel.

Wat een verschuiving van de wereldmachten: komt nu de straf over de kerk?

Ja, dát is ’t ergste: de kerk, Juda!

Al de idealen van Baruch zijn wég. Dit wordt niets meer, wee mij toch!

Wij kunnen dat zo heel goed begrijpen.

Ja? Werkelijk? Begrijpen we Jeremia 45 goed?

Laat toch niemand zeggen: „Nou, wat is er eigenlijk. Zeker, de boze wereld, ontrouw christendom, maar wij, hebben wij Gods verbondswraak te vrezen? Dat kan toch niet? Wij gaan toch in de rechte sporen?”

Wij moeten niet doen, alsof ons niets gebeuren kan.

U moet niet denken, dat Jeremia 45 onwettelijk is voor ons. Wij moeten niet leven in de gedachte: de kerk gaat nooit verloren...

Het boek Jeremia staat in deze dagen in volle werkelijkheid voor ons!

Loodzwaar hangt Gods dreiging boven de aarde.

Laten we niet blind zijn voor de toorn Gods en ons in slaap sussen met de gedachte: met ons gebeurt niets.

En dan is het nog niet ergste, dat China en Amerika tegen elkaar opbotsen, maar de vraag is: hoe staat het met de kerk. Ook met „onze” kerk.

Verstaan we 't, dat Jeremia's hart bonsde en dat Baruch „van de kaart” was?

Wie de HERE vreest, verstaat dat, die weet de werkelijkheid, die houdt ernstig rekening met de HERE.

Hoe staat het in de kerkelijke wereld?

Daar staan wij niet buiten!

Jeremia, Baruch, Daniël en Ezra zeiden niet: maar ons overkomt niets, want wij zijn trouw... maar ze waren verdrietig om de kerk, Gods volk!

Daar stonden ze niet buiten. Ze hebben er onder gezocht.

Verstaan we dat?

Of staan we nog in hoogmoed voor de HERE?

Maar zuchten tot de HERE is toch nog wat anders dan zeggen: „we gaan allemaal naar de haaien!”

„De kerk gaat er aan!” Zo mocht Baruch niet spreken.

Dat mogen wij zo niet zeggen.

Dat hopen we volgende keer te horen.

C. Stam

Lijkbezorging

Onlangs is in de Tweede Kamer over dit onderwerp gesproken; het is naar aanleiding daarvan dat we hierover een en ander willen opmerken.

Het is geen zeldzaamheid meer, dat we aan het einde van een overlijdensadvertentie lezen, dat de gestorvene gecremeerd, dat is verbrand, of, zoals men ook wel zegt, verast zal worden.

Ik meen wel te mogen zeggen dat een dergelijk bericht ons even aan het nadenken brengt. We vragen ons met enige verwondering af welke overweging de gestorvene er toe gebracht kan hebben de wens te koesteren, en zelfs schriftelijk vast te leggen, dat op die wijze met zijn dode lichaam zal worden gehandeld. Hij wijkt daarmee immers af van wat eeuwenlang in ons land gebruikelijk is geweest, en ook nu nog in de overgrote meerderheid der gevallen plaats vindt; het begraven. De gestorvene heeft bewust een andere methode gekozen, en we zijn geneigd te vragen: waarom? en mag dat maar zo?

Er is over de vraag naar de toelaatbaarheid van de lijkverbranding veel geschreven en gesproken, en wel over de toelaatbaarheid in tweeërlei zin:

- a) de wettelijke toelaatbaarheid,
 - b) de toelaatbaarheid van christelijk, van bijbels standpunt;
- welke twee onderling samenhangen, omdat iemand die het christelijk-ongoorloofd acht, niet zal kunnen meewerken aan een Nederlandse wet, die het toelaatbaar zal verklaren.

Met deze twee vragen werd vorig najaar de Tweede Kamer geconfronteerd. Er lag nl. een commissie-rapport ter tafel over de wijze van lijkbezorging in ons land. Een door een vorige minister ingestelde commissie had dat rapport uitgebracht; minister Smallegenbroek legde het nu aan de Kamer voor. Daarin werd voorgesteld, dat begraven en cremieren van een lijk, voor de wet, op één lijn gesteld zouden worden; dus volledige vrijheid zowel voor het één als voor het ander. Daarmee zou de laatste formele belemmering voor crematie vervallen, namelijk deze dat de overledene, indien hij crematie wenste, dit zwart op wit als zijn wil zou hebben moeten nalaten. Het voorstel van de commissie was dus, dat deze wettelijke bepaling zou vervallen.

Minister Smallegenbroek legde dit rapport ter discussie aan de Kamer vóór om de meningen van de leden te peilen. Al heel spoedig diende de heer Scheps een motie in, waarin de pasgenoemde gelijkstelling van begraven en cremieren werd voorgesteld, een motie die cremieren werd voorgesteld, bij de vóórbehandeling van het rapport in de zgn. vaste commissie voor binnenlandse zaken. De Kamer heeft aan het rapport en de motie-Scheps haar volle aandacht geschonken.

Wat er met het lichaam van een overledene moet gebeuren, is een vraag waaraan de regering van een land om velerlei redenen niet stilzwijgend voorbij kan gaan, omdat willekeurige, ondoelmatige handelingen met lijken op allerlei wijze een grote bedreiging voor het algemeen welzijn van het volk zouden kunnen gaan betekenen, voornamelijk van morele en hygiënische aard. Indien de wet

b.v. niet een termijn stelde binnen welke de begrafenis zal moeten plaats vinden, zou de mogelijkheid bestaan dat deze te lang zou worden uitgesteld. Hoe moeilijk immers valt het soms, voorgoed afscheid te nemen van het lichaam van een gestorven kindje, dat nog zo mooi is. Dat de wet lijkschouw voorschrijft om eventuele misdaad aan het licht te brengen, is ook begrijpelijk. De begrafeniswet van 1869 regelde aangelegenheden, die op deze materie betrekking hebben, en schreef het begraven vóór als een normale gang van zaken, waarvan slechts in zeer bepaalde, uitzonderlijke gevallen, mocht worden afgeweken. Deze wet stemde overeen met, en legde vast, wat eeuwenlang in gebruik was onder ons volk.

Omstreeks 1900 hoorde men in ons land de eerste stemmen opgaan van mensen, die de vrijheid vroegen dat hun lichaam na hun dood aan het vuur zou worden prijsgegeven.

Welke beweegredenen hen er toe brachten dit te verlangen, valt niet in enkele woorden te zeggen, temeer omdat niet alle dezelfde motieven hadden. Men kan op verschillende gronden tot éénzelfde conclusie komen. Aan begraafplaatsen kunnen bezwaren en gevaren verbonden zijn. Graven worden dikwijls na een bepaald aantal jaren weer ontruimd. Maar ook, bij een deel der voorstanders van lijkverbranding, bleek een uiting van ongelooft in de wederopstanding des vleses, dus een bepaald anti-christelijk motief, de grondslag: immers, een lichaam dat door vuur was verteerd, zou niet kunnen wederopstaan.

Door hun bedoeling op die ietwat primitieve wijze te motiveren, gaf een deel der voorstanders van de lijkverbranding aan hun standpunt van meet af een anti-godsdienstig karakter. Zij kenmerkten zich als vrijdenkers, als ongelovigen, en wensten dat o.a. te demonstrenen door de zede van het begraven te doorbreken.

Een zodanige motivering konden zij, die in de wederopstanding geloven, in geen geval aanvaarden, en het werd voor hen die meenden dat begraven een bijbelse zede is die niet verlaten mag worden, een reden te meer om zich volkomen tegen de crematie te verklaren; haar als onbijbels te veroordelen. Dit standpunt werd door de christenen in ons land algemeen ingenomen, en o.a. door dr. Kuyper en prof. Fabius verdedigd. Vooral het oordeel van eerstgenoemde was voor vele christenen in ons land zo véélzeggend, dat alle twijfel uitgesloten was. Als dr. Kuyper het zo zag, dan was verdere discussie overbodig. De geschiedenis heeft echter wel geleerd dat ook dr. Kuyper nagerekend moet worden.

Het schijnt moeilijk te zijn een wet te maken die geen enkele maas bevat. Zo was het ook met de wet die het begraven van lijken voorschreef. Daarin werd niemand in het bijzonder belast met het doen plaats vinden van het begraven van een dode; dus kon ook niemand aansprakelijk gesteld worden voor het nalaten van de begrafenis; dus kon ook niemand gestraft worden. Van deze leemte in de wet maakten de voorstanders van de crematie gebruik. En zo kon het gebeuren, dat vanaf ± 1900 het aantal crematies langza-

merhand toenam zonder dat er iemand voor gestraft werd.

Toch was het aantal voorstanders heel gering. Nagenoeg heel ons volk had een innerlijke weerstand tegen inbreuk op een zede, die eeuwenlang in zwang was. De voorstanders richtten in 1919 een vereniging op, die in 1925 nog slechts ruim 2000 leden in ons land telde. In 1965 is het ledental gestegen tot 118000; in dat jaar steeg het aantal crematies tot ± 6000.

De gelovige christenen hebben, behalve gevoelsmotieven die in ons gehele volk aanwezig waren, ook aan Gods Woord ontleende gronden aangevoerd tegen lijkverbranding.

Bij de vraag wat we hebben te doen en na te laten in ons leven, laat de Bijbel ons op veel punten niet in het onzekere. Dit gold in nog sterkere mate voor het volk van Israël. In het Oude Testament, met name in de boeken van Mozes, worden vele hoofdstukken gewijd aan voorschriften en bevelen die God gaf. Vrij nauwkeurig wordt uitgestippeld wat geboden en verboden is. Voeding, kleding, hygiënische maatregelen, er wordt uitvoerig op ingegaan. Men kan het opvallend noemen dat daar niet wordt voorgeschreven wat men met de doden moet doen. Wel moeten zij die met een dode in aanraking zijn geweest, zich als onrein beschouwen.

In het Nieuwe Testament is het niet anders. Een gebod tot het begraven vinden we ook daar niet. Wel klinkt uit Christus' mond herhaaldelijk het: gij zult! Zo wanneer hij ons nadrukkelijk plaatst onder het groote liefdesgebod: Gij zult God liefhebben boven alles, en uw naaste als u zelf. Verder heeft Christus vele andere dingen genoemd waarvoor we ons hebben te wachten, en andere die we hebben te betrachten. Wel heeft Christus ook gezegd: laat de doden hunne doden begraven; maar dit in ander verband.

Doordat de beweging voor lijkverbranding in kracht toenam en in omvang groeide, werden christenen telkens weer voor de vraag geplaatst op welke bijbelse gronden zij de crematie niet konden aanvaarden. Het antwoord was niet eenvoudig, omdat een kort en bondig, afdoend antwoord vanuit de Bijbel niet te geven was.

Intussen geraakte onze regering in een moeilijke positie toen er met steeds meer aandrang door een deel van ons volk het verzoek werd gedaan om vrijheid te verkrijgen voor een handeling, die reeds herhaaldelijk werd toegepast, maar die in feite strijd was met een bestaande wet. Mocht de regering deze vrijheid blijven weigeren? Burgerlijke vrijheid, en het toekennen van eigen verantwoordelijkheid voorzover dat mogelijk en verantwoord is, zijn immers uitgangspunten van onze politiek, ook van christelijke politiek.

De regering zag de noodzakelijkheid van verandering in, en zo is in 1955 het besluit gevallen, dat voortaan crematie bij de wet werd toegestaan, maar alleen dan, wanneer de overledene zijn wil daartoe schriftelijk had vastgelegd.

De voorstanders van de crematie hadden hiermee voor een groot deel hun doel bereikt, maar waren nog niet voldaan, omdat er voor hen nog die éne discriminerende bepaling bestond. Daar zij er voor ijverden dat ook deze zou worden weggenomen, werd opnieuw een commissie benoemd, hetgeen leidde tot het bovengenoemde rapport, en tot de motie-Scheps in de Tweede Kamer.

Bij de behandeling hiervan hebben verscheidene sprekers namens hun fracties hun standpunt uiteengezet, zodat minister Smallegenbroek bereikte wat hij verlangde, namelijk het peilen van de gevoelens der Kamerleden inzake deze materie. Hij gaf duidelijk te kennen dat hij geen wetsverandering zou aanbrengen indien hij daarmee een groot deel van ons volk in zijn gevoels zou kwetsen.

Uit het debat bleek al spoedig dat het verzet tegen het toekennen van volledige vrijheid tot cremieren zeer gering zou zijn. Bij de linkse partijen was er geen enkel bezwaar.

Evenmin bij de Rooms-Katholieken. De spreker uit die fractie deelde mede, dat men van hoog-kerkelijke zijde bezig is de laatste staketsels die crematie belemmeren, weg te nemen.

Wat van de zijde der andere rechtse partijen werd aangevoerd, boezemt ons uiteraard het meeste belang in. Voor de A.R. Partij sprak de heer Schakel, voor de C.H.U. de heer Beernink. Beide gaven volle aandacht aan de principiële kant van de zaak, en wensden te spreken vanuit de Bijbel. Beider conclusie was, dat het begraven der doden wel de gebruikelijke vorm van lijkbezorging is; dat echter niet staat vermeld dat begraven geboden is, terwijl verbranding ongeoorloofd zou zijn. Daaruit volgt voor hen dat ze menen dat de regering niet het recht heeft de onderdanen tot het één te verplichten of het ander te verbieden. Vooral verzetten ze zich tegen de gedachte, dat begraven nodig is omdat er anders van opstanding geen sprake zou kunnen zijn. Persoonlijk verklaarden zij niet los te zijn van de christelijke traditie.

Als bestrijders van de motie-Scheps traden op ds. Abma van de S.G.P. en de heer Jongeling van het G.P.V. Ds. Abma spreekt van het begraven als van een waardevolle, ja geheiligde traditie, en noemt het één van de merktekenen van de christelijke beschaving.

Naar aanleiding hiervan een paar vragen: Past het spreken van een geheiligde traditie niet méér in het klimaat van het roomse denken dan in dat van het gereformeerde? En ten tweede: is er bij tal van begrafenissonen nog iets merkbaar van een waarlijk christelijke beschaving? Is er niet dikwijls veel onchristelijk gedoe bij dat ergerniswekkend is?

De heer Jongeling gaat in zijn betoog iets dieper op de zaak in dan ds. Abma. Hij begint met te verklaren dat hij tegen de motie-Scheps zal stemmen, maar niet „omdat ik van mening zou zijn dat bij verbranding de Almachtige God niet zou kunnen voldoen aan Zijn belofte, dat Hij allen weder zal opwekken uit het stof der aarde.” Iets verderop zegt de heer Jongeling dat speciaal in het Oude Testament de lijkverbranding uitdrukkelijk wordt genoemd als extra straf die aan misdadigers en dergelijke werd gegeven. Waar hij dat gevonden heeft, wordt niet vermeld. Wel weten we dat Korach en de zijnen door de aarde werden verzwolgen, en dat Achan en de zijnen werden gestenigd. — Of een tekst als Amos 2:1-3 kan gelden om te bewijzen dat lijkverbranding verboden is, waag is te betwijfelen. Een andere opvatting lijkt mij mogelijk, en wel dat hier sprake is van lijkschennis.

Verder spreekt ook de heer Jongeling van een eerbiedwaardige traditie; maar hij ziet er meer in dan dat alleen; en wel dat begraven thuis behoort in het bijbels klimaat.

Deze uitdrukking, die goed klinkt en wel aanspreekt, moet aanvullen wat eigenlijk ontbreekt aan de bewijskracht van duidelijke bijbelse argumenten, die ook de heer Jongeling niet kan aanvoeren. Bijbels klimaat; wat verstaat de heer Jongeling daaronder?

Het is een vage term, waar men alle kanten mee uit kan. Het is een zwakke stee in het betoog van de heer Jongeling. Het bijbels klimaat in het O.T. wordt, meen ik, bepaald door gehoorzaamheid aan Jahwe; tempeldienst, offers brengen, de feestdagen vieren zoals God het had bevolen; en verder, leven in kinderlijke vreze des Heren, vertrouwend op Zijn almacht. Waaraan ontleent de heer Jongeling nu het recht om bij dit bijbels klimaat ook het begraven onder te brengen, terwijl we niet lezen dat de Here hun dat had bevolen. De joden leefden op oosterse wijze hun dagelijks leven; heel anders dan wij het onze. Zij zaten onder hun wijnstok en vijgeboom; wij onder andere bomen. Zij begroeven hun doden; wij doen het ook. Maar is een andere wijze van lijkbezorging zondig te noemen? Over deze vraag gaat het. De heer Jongeling meent van wel; ik kan hem daarin niet volgen. Onze leefwijze en onze gebruiken mogen gerust verschillen van die welke onder

Israël in zwang waren. Niet wát we doen, maar hōe we het doen, en welke gezindheid daarbij in ons woont, is beslissend over goed of kwaad. Men kan christelijk en onchristelijk begraven; men kan christelijk en onchristelijk cremieren.

In een artikel ter ondersteuning van de zede van het begraven las ik onlangs ook als één van de motieven, dat Abraham zijn huisvrouw Sara had begraven. Nu is het ontroerend te lezen van de zorg en zorgvuldigheid waarmee Abraham zijn gestorven Sara omringt. Het geeft op treffende wijze een prachtig beeld van het klimaat, waarin de herdersvorst Abraham leefde. Maar zoiets is éénmalig, en niet na te bootsen. In Hebréeën 11, in de rij der geloofshelden, wordt ons Abraham niet voorgehouden vanwege de wijze waarop hij met Sara na haar dood handelde, maar om zijn geloof. En zo is het ook met de anderen in datzelfde hoofdstuk, die alle ons ten voorbeeld gesteld worden vanwege hun geloof dat elk hunner op zijn eigen manier in zijn leven tot uiting heeft gebracht. Mozes en Gideon en Simson hebben ieder op eigen wijze hun geloof getoond.

In genoemd artikel wordt ook als schriftuurlijk motief aangevoerd dat God zelf voor Mozes een graf heeft gegraven bij Beth-Peor. Maar heeft God ook Henoch begraven? God nam hem weg en hij was niet meer. Heeft God Elia begraven? God deed hem op een vurige wagen met vurige paarden ten hemel varen.

De heer Jongeling weet van het begraven alleen goeds te zeggen. Maar hij zal toch wel de gevaren zien die ook hierbij op de loer liggen? Graven kunnen aanleiding geven tot een vorm van dodenverering. Ook bij het graf van een christen kan men soms zien, dat langens tijd na het begraven elke dag bloemen gelegd worden. Verder, het is best begrijpelijk dat iemand de wens uitsprekt dat hij (of zij) na zijn (haar) dood wil begraven worden naast zijn vrouw (haar man) ook al moet daar een lange reis voor gemaakt worden. Maar wordt hier niet een ongeestelijke gedachten-gang openbaar? Toch zou ik dit niet willen veroordelen; het gevoel heeft ook zijn rechten! Maar uiterlijkheden zijn zeer bijkomstig. De dood is en blijft de grote, door God ons toegediende vernedering. We trachten deze vernedering op allerlei wijzen wat te camoufleren, maar het haalt niet veel uit.

• Dat de heer Jongeling tegen de crematie is, bracht hij natuurlijk tot uiting bij de stemming die in de Tweede Kamer plaats vond, waarbij de motie-Scheps werd aangenomen met 92 stemmen vóór en 5 tegen. De 5 laatste waren van de heer Jongeling, 2 van de Staatkundig Gereformeerde Partij en 2 van de Boerenpartij. Laatstgenoemde partij had bij de discussie haar stem niet laten horen.

In het Geref. Gezinsblad heeft de heer Jongeling enkele artikelen gewijd aan de bespreking in de Kamer, zet daarna zijn eigen standpunt uiteen, en bestrijdt vervolgens de A.R. Partij, die hij klaarblijkelijk als zijn voornaamste tegenpartij beschouwt. Dat hem hierbij een zekere bitterheid bezielt, is onmiskenbaar. Enkele uitdrukkingen die hij bezigt, leggen daarvan getuigenis af: Van compromis naar capitulatie. — Het roer is om. — Over stag gegaan. Met deze termen wordt de houding van de A.R. getekend. Is dit fair? Het is wel pijnlijk wanneer men constateert dat men in mening van mede-christenen verschilt, maar moet dat een reden zijn om zich zo geprikkeld te tonen, en dat te uiten in termen die smalend zijn bedoeld? Het hangt er maar vanaf of die ander zijn verandering van inzicht behoorlijk weet te motiveren! Is capitulatie te allen tijde schandelijk? Moet het roer nooit om? Ieder die enige ervaring van zeilen heeft, weet dat hij soms over stag moet gaan om niet te kapseizen of vast te lopen. Dat weet iedere goede bootsman.

Als men van de heer Jongeling nu eens ging beweren dat hij zijn standpunt alleen verdedigt omdat hij zweert bij „de overleving der ouden” of omdat hij een traditie als

TE BERDE

Voor een ieder die gelooft in Gods verkiezing voor Israël blijft het vraagstuk van de Jodenhaat een klemmend vraagstuk.

Sedert de massamoord van Hitler op zo veel miljoenen Joden en sedert het ontstaan van de staat Israël is ook bij hen, die niet geloven in de bijzondere positie van Israël als volk Gods, meer belangstelling gekomen voor de Joden en vooral ook meer nadenken over de oorzaken van het antisemitisme.

Wie de publicaties erover een beetje tracht te volgen, ontdekt al snel drie zaken.

In de eerste plaats dat de verhevigde belangstelling voor Israël bij de niet-Joden voor een niet gering deel voortkomt uit schuldbesef. Er is in het verleden te weinig gedaan om het latente antisemitisme te bestrijden en er is ook veel te weinig gedaan om zo veel mogelijk Joden te redden, toen de waanzin van Hitler eenmaal losbrak. Dat schuldgevoel lijkt me terecht en is daarom een gelukkig verschijnsel te noemen.

In de tweede plaats valt op dat men veel sneller dan vroeger antisemitisme meent te bespeuren. Dat hangt uiteraard met het eerste samen. Ik heb de indruk dat men nu wel eens Jodenhaat ziet, waar het helemaal niet is. Zo heb ik wel eens gelezen dat men de eerste verschijnselen van de Jodenhaat aantreft in het Nieuwe Testament, vooral bij Paulus. Ik kan me helaas niet meer herinneren waar ik dat las. Een ander voorbeeld hiervan treft men aan in een artikel in „Vrij Nederland” van 17 september j.l. Daarin worden bezwaren geopperd tegen een boekje in gebruik op een lyceum, waarin het verhaal vertelt wordt van Ahasverus, de wandelende Jood. Een citaat uit het boekje. „Evenzo zwierf het oude volk Israël als een zwerver, als een dakloze vreemde rond onder de volkeren der wereld. Overal was het aanwezig, maar... nergens was het echt thuis. Gesmaad en gehoond, vervolgd en opgejaagd leefde het echter voort en bleef trouw aan zijn godsdienst. Is zulk een volk daarom alleen al, niet de moeite waard gekend te worden?”

Nu gaat het met er niet om om iets goed te willen zeggen van deze wijze van belangstelling kweken voor de Bijbel en ook niet om iets goeds te willen zeggen over die waardeloze legende van Ahasverus. Maar het lijkt me kras om bezwaren te maken dat het niet aanvaardt van Jezus als Messias in verband gebracht wordt met de positie van Israël. Het bezwaar tegen het boekje wordt in V.N. als volgt geformuleerd: „Hij (de schrijver) suggereert de kinderen de joden voortaan te zien als een bewonderenswaardig volk, dat onder zware beproevingen en met grote geestkracht aan zijn godsdienst vasthield, maar waaraan in verband met Jezus toch ergens een steekje los moet zijn”.

Christenen vinden aan een ieder een steekje los, Jood of niet Jood, die Hem niet aanvaardt als de Messias. Het is me niet duidelijk wat dat met antisemitisme te maken heeft.

In derde plaats valt me steeds op dat alle verklaringen van het antisemitisme onvoldoende zijn. Er is vorig jaar een heel spits boek verschenen onder de titel „Christenen en Joden”, van de schrijver R. M. Loewenstein, waarin met behulp van psychoanalytische theoriën gepoogd wordt een verklaring te geven. Maar men legt het na lezing onbevredigd weg. De Jodenhaat was er dan ook voor de Christus al. Het is niet in 70 na Chr. begonnen. Het is begonnen direct toen God dit volk verkoren had tot Zijn eigen volk. En de enige verklaring die „afdoende” is, is deze dat de Jodenhaat altijd de haat van de niet-Jood is tegen de verkiezing Gods. Israël is en blijft het volk van Gods keuze. En alle bedekte of openlijke afkeer van de Jood is verzet tegen God Zelf. Daarmee is alle Jodenhaat op zijn scherpst veroordeeld. En een ieder die gelovig aanvaardt dat de zaligheid uit de Joden is, zal zich verre houden van alle antisemitisme.

zodanig onschendbaar acht, zou men hem dan geen onrecht doen? Wij moeten aannemen dat hij in de Schrift, a.h.w. tussen de regels door, leest dat begraven een gebod is. Dat is zijn goed recht.

Zouden we dit verschil van inzicht niet kunnen onderbrengen bij die dingen waarvan Paulus zegt, dat ieder voor zichzelf overtuigd moet zijn, en dat hij een ander er niet mee moet belasten?

Nu de motie-Scheps is aangenomen, is het woord weer aan de minister. Of hij een wet zal ontwerpen overeenkomstig de inhoud van de motie van de heer Scheps, is af te wachten. Waarschijnlijk is het wel.

Zou er daarmee in ons land veel ten kwade zijn veranderd? Ik geloof het niet. De dood, als straf op de zonde, zal blijven. Het „stof zijt gij, en tot stof zult ge wederkeren” zal blijven gelden. Op welke wijze het proces van vergaan tot stof zal verlopen, hetzij langzamer, door ontbinding onder de oppervlakte der aarde, hetzij sneller door de vlammen van het vuur, maakt geen wezenlijk verschil. Een christen gelooft, dat hij in leven en sterven in Gods hand is.

Wel is het van het grootste belang dat er met het lichaam, het lijk, van een gestorvene, op voegzame wijze wordt gehandeld. Want elk lichaam, een wonder van Gods schepping, is drager geweest van een door God geschenken leven. En iets van de eerbied die we aan den Schepper schuldig zijn, zal ook betoond moeten worden aan het lichaam van den overledene.

Dat de overgrote meerderheid van ons volk, inzonderheid het christelijk deel daarvan, zijn voorkeur zal blijven geven aan de begraving boven de crematie, lijkt ons niet twijfelachtig.

Kampen.

P. Pel.

Kerkelijk Leven

EN THANS: ds W. H. DE BOER

Thans ging ds W. H. de Boer.

De zoveelste sedert de vrijmaking.

Na dr F. L. Bos, en ds J. H. Zwart de derde in Vlaardingen.

Triest.

Ds De Boer, die er van het begin af bij geweest is, is heengegaan niet omdat hij de vrijmaking van 1944 betreurde, niet omdat hij de gereformeerde belijdenis de rug toekeerde, maar „omdat hij er niet langer tegenop kon”.

Indien iemand vraagt waar hij dan niet langer tegenop kon, dan stellen wij de vraag: Zijt gij dan een vreemdeling in ons vrijgemaakte Jeruzalem? Weét ge niet wat daar gebeurt?

Het is erg als dienaren des Woords worden geschorst zonder dat ze een openbare grove zonde bedreven hebben in een ander lid der kerk der afsnijding waardig.

Het is erg als de gang van de kerkelijke procedure zelfs de regels voor de procedure, in artikel 79 van de kerkorde vastgelegd, worden aan de kant gezet.

Maar hier is tenminste nog de poging de schijn des rechts op te houden.

Het is nog erger als door bepaalde lieden, neen, door broeders een dienaar des Woords het leven onmogelijk wordt gemaakt.

Daarmee is niet gezegd, dat de weg, die ds De Boer koos, de juiste is.

En met onze opmerking dat hij de derde in Vlaardingen is, hebben we niets gezegd van de Vlaardingse gemeente.

Het is triest.

Tegenleiding.

In zijn brief aan de leden van Vlaardingen kerk klaagt ds W. H. de Boer over de systematische tegenleiding, die door bepaalde broeders in Vlaardingen gegeven werd. Dat het inderdaad om tegenleiding ging hebben volgens deze brief de broeders zelf toegegeven. Zulk een tegenleiding gaat dan via een onschuldig Comité voor Winterlezingen. Mag dat dan niet? Natuurlijk mag dat. Burgerlijk hebben we sinds 1848 het recht van vereniging en vergadering. En waarom zouden leden der kerk niet een spreker van elders mogen uitnodigen om voor hen

over een of ander onderwerp te spreken? Maar de zaak wordt anders als dit op zichzelf onschuldige instrument gebruikt wordt door een groep in de gemeente, die bezig is het werk van een dienaar des Woords tegen te staan. Dan wordt langs illegale weg gedaan wat alleen langs legale weg geoorloofd is. Als de dienaar des Woords het Woord Gods niet recht leert, dan moet binnen de gemeente zelf het gesprek beginnen. En dan moeten niet dienaren van elders worden gevraagd om de gemeente tegen die dienaar op te ruïen. Een ander woord hebben we niet voor de zaak.

De winst der vrijmaking.

In genoemde brief klaagt ds De Boer dat de winst der vrijmaking is verloren gegaan.

Mits goed verstaan, heeft hij alleen maar gelijk.

De strijd voor de jaren veertig bewoog zich om twee polen. Een strijd om het dogma en een om het recht van de kerk.

De eerste spitste zich vooral toe op het belovende spreken Gods. Wanneer God de Here aan de gelovigen en hun zaad de weldaden van zijn verbond belooft, betekent dat dan dat wij en onze kinderen de in de belofte toegezegde goederen als een reëel, vervuld, werkelijk heilbezit hebben? Of, zoals het van de overzijde destijds werd gesteld, betekent en verzegelt de doop o.a. het feit van de wedergeboorte of de belofte van de wedergeboorte? Het antwoord van de bezwaarden is toen ondubbelzinnig en duidelijk geweest: niet het feit, niet het geschied-zijn, maar de belofte, het beloftewoord van de wedergeboorte en van alle andere weldaden van Christus.

Die winst is verloren gegaan. Wel niet op dat punt van de wedergeboorte, maar wel op een ander. N.l. op het punt van het eeuwige leven. Ook dat is ons in de beloftewoorden Gods toegezegd. Ook die belofte is vast. Zó vast dat we die belofte en haar Belover vertrouwend, mogen zeggen, dat we het eeuwige leven hebben, n.l. in belofte. Vandaag echter liggen er onder ons al weer kerkelijke uitspraken, dat de gelovigen en hun kinderen dat eeuwige leven hebben als een gerealiseerd goed. En de binding aan die uitspraken hangt al weer als een dreiging boven ons kerkelijk leven.

De tweede strijd was de kerkrechtelijke. Om artikel 79 en artikel 31 van de kerkorde.

Artikel 79 behelst de afspraak dat dienaren des Woords zullen geschorst worden, als zij een openbare en grove zonde hebben bedreven (welke zonde nader in artikel 80 is aangeduid) door voorgaand oordeel van hun kerkeraad en van die der naastgelegen gemeente. Het nieuwe kerkrecht van 1926 en daarna stelde dat het ook mag door een classis of een synode. Daartegen ging sedert Assen 1926 de strijd: alleen door voorgaand oordeel der in artikel 19 genoemde kerkeraden. Thans zijn we zover dat het ook zonder het voorgaand oordeel van de kerkeraad der naastgelegen gemeente kan.

En op het punt van artikel 31 werd door de bezwaarden en vrijgemaakten gesteld dat men indien men voor zichzelf bewezen achtte dat enig besluit ener kerkelijke vergadering strijdig was met Gods Woord OF de kerkenorde, men niet alleen zulk een besluit niet voor vast en bondig behoefde te houden, maar dat dat niet-voor-vast-en-bondig-houden óók betekende dat men aan de uitvoering van dat besluit niet be-

hoefde mede te werken. Op die grond zijn destijds geschorste ambtsdragers en uit het ambt ontzette ambtsdragers gewoon met hun dienst doorgedaan.

Thans wordt wel het recht van bezwaard zijn erkend, nu ja, maar precies als in 1944 e.v.j. geëist, dat men zich bij het beslotene neerlegt. Men mag nog wel bezwaard zijn met de mond, nu ja, maar niet met de dáád.

Ook hier is de winst van de vrijmaking losgelaten.

Helaas door broeders, die niet ophouden de vrijmaking als een werk des Heren te prijzen.

Het werk des Heren in de vrijmaking.

Als men het werk des Heren in de vrijmaking van 1944 prijst, dan zij die lof geen lippentaal. Dan komt het er op aan de toen verkregen vrijheid te bewaren en in die vrijheid te staan.

Indien dat laatste er niet bij is dan doet het wat denken aan een man, die zijn vrouw nu niet bepaald in liefde bejegt, maar haar op de trouwdag elk jaar een bloemetje stuurt met een herinnering aan de trouwtekst: „Dit is de dag, die de Here gemaakt heeft”.

Dat laatste is waar van een trouwdag.

Maar juist het geloof dat die trouwdag van de Here was scheidt elke dag zijn verplichtingen.

Die om lief te hebben.

Twecërlei weegsteen.

Het meten met twéé maten is de Here een gruwel.

In de koophandel.

In de rechtshandel.

Ook in de kerk.

Destijds is ds S. J. P. Goossens door de kerk van Zwolle uit het ambt ontzet. Deze ontzetting werd door velen in de kerken niet als een rechte bediening van de tuchtmacht erkend. Men sprak dat ook openlijk uit. En handelde daarnaar. O.a. door de — terecht of ten onrechte — ontzette dienaar des Woords uit te nodigen voor te gaan in de dienst des Woords. Wij leggen daar niet de vinger bij, omdat we op het een en ander critiek hebben. Integendeel: we zijn van mening, dat het, naar het kerkrecht van de vrijmaking, zo kan.

Maar wat ons wel verbaast is dit, dat er, als een kerkeraad de schorsing en afzetting van ds Goossens met woord en daad niet voor vast en bondig houdt, niemand roept: dat zulk een kerkeraad „zich met eens anders doen bemoeit”, te weten met het doen van de kerk van Zwolle en dat niemand in dit geval klaagt dat een kerkeraad, die zulks doet de kerkelijke gemeenschap met de kerk van Zwolle verbroken heeft, terwijl zodra het de schorsing en afzetting van ds Van der Ziel betreft, dat geroep niet van de lucht is.

Een tweede voorbeeld van zulk meten met twee maten is het volgende: Als een dienaar des Woords voorgaat voor de bezwaarde broeders in Groningen-Zuid dan wordt dit door kerkelijke vergaderingen als schismatieke actie veroordeeld. Terwijl het ganse land stil was toen dienaren des Woords en emeriti voorgingen en wanneer ze nog voorgaan bij groepen in Beverwijk, Gorinchem en Breda.

Dat is ook twecërlei weegsteen.

Gevolg van partij-dig-heid in het oordeel.

Wie het een critiseert moet het ander niet doen.

G. Visee.

Brief uit Zuid-Afrika

Pretoria, 15 september 1966

III

Beste Lezers,

Het is al weer veertien dagen geleden, dat ik mijn vorige brief schreef. Het eind van de tournee komt in het zicht.

Ter afsluiting van mijn verhalen wil ik dan vanmorgen deze brief nog schrijven. Er is veel gebeurd in deze twee weken. Dr. Verwoerd kwam door sluipmoord om het leven, dit land werd diep geschokt. Het waren werkelijk historische dagen, die achter ons liggen. Maar laat ik aanknopen bij het slot van mijn vorige brief: dat was het bezoek bij de familie Vonkeman.

Op 31 augustus verlieten we 's morgens half acht Groothoek, samen met de complete familie Vonkeman, die ons naar Durban zou brengen. We gingen eerst winkelen in Pietermaritzburg, de hoofdstad van Natal. We zagen daar het

geloftekerkje van de Voortrekkers, dat zij bouwden na de slag bij Bloedrivier. In Natal hebben de Voortrekkers zich aanvankelijk gevestigd: er zijn tal van namen van rivieren en plaatsen, die aan hen herinneren. Pietermaritzburg, de hoofdstad van Natal, is daar een voorbeeld van. Hun republiek Natalia was overigens slechts een kort leven beschoren. Engeland annexeerde al vroeg in de vorige eeuw Natal. Het is nu de meest engelsgezinde provincie van de Republiek. Van Pietermaritzburg reden we naar Durban, na Kaapstad de grootste havenplaats van de Republiek aan de Indische Oceaan. Ik zie ons heerlijk in het warme water van deze machtige oceaan. Durban heeft door de warme golfstroom een min of meer sub-tropisch klimaat. We namen afscheid van de familie Vonkeman, met wie we fijne dagen hadden doorgebracht.

De volgende morgen reden we om half vijf in het donker Durban uit met de familie Verbeek, die hier de „naweek”, zoals dat in het afrikaans

heet, had doorgebracht. Dat werd die donderdag 1 september een enorm lange tocht. Het is voor een Nederlander moeilijk zich ook maar enigszins de afstanden in te denken, waar men hier mee te doen heeft. Uren en uren reden wij op hoge snelheden van Durban naar Transvaal door de Drakensbergen via Ladysmith. Die „ou boerenoorlog“ herleefde in de namen van de plaatsen, die wij passeerden. Jongensboeken, die ik vroeger verslonden had: „de held van Spionkop“ enz. kwamen mij weer voor de geest. Penning heeft wat dat betreft, althans mijn generatie een grondige kennis van de twee vrijheidsoorlogen (± 1880 en ± 1900) bijgebracht. We zagen het slagveld van Colenso, bezichtigden daar het oorlogskerkhof, waar vele engelse soldaten begraven liggen, reden langs de Amajoeba, met zijn geweldig plateau, waarop de boeren in 1881 de engelsen versloegen.

Aan de voet bekeken we O' Neils woning, een landhuis, waarin de vrede na de eerste vrijheidsoorlog tussen Engeland en de boerenrepublieken getekend werd. Als je zelf de enorme afstanden van dit land beziet, kun je begrijpen, dat de boerengeneraals jaren lang een guerilla-oorlog tegen de engelsen konden volhouden. Bij Volksrus passeerden we de grens van Natal en Transvaal weer, de Drakensbergen verdwenen op de achtergrond en we reden nu de eindeloze wegen van Transvaal langs, op weg naar Witbank, een dorp ongeveer 80 mijl ten Oosten van Pretoria, waar we enkele dagen zouden doorbrengen. Ongeveer 4 uur in de middag arriveerden we daar bij de familie Salomons, die ik nog goed kende uit mijn eerste gemeente te Helpman. Ik had daar tijdens ernstige ziekte veel met die familie doorgemaakt: het was een bijzondere gewaarwording hen na zoveel jaar te ontmoeten. Br. Salomons is bewaker van de in Witbank gevestigde Bantoegevangenis, een „tronk“ op zijn Afrikaans. Er zitten wel ongeveer 800 bantoes en Indiërs, die hier huisstraf voor allerlei vergrijpen uitzitten. We hadden de volgende morgen een gesprek met Kolonel Brink, de commandant van de „tronk“, over het hier gevolgde systeem. De gevangenen zitten n.l. niet cellulair, maar werken in open werkplaatsen, in tuinen en plantsoenen. Wanneer zij goed hun best doen, krijgen ze bepaalde voorrechten, een belangrijk deel van hun straf kan hun zelfs worden kwijtgescholden.

We kregen de indruk, dat de gevangenen bepaald niet te klagen hadden over hun behandeling. Tot goed verstand zij meegedeeld, dat het hier niet om politieke gevangenen ging. Die zitten op Robbeneiland, vlak bij Kaapstad. We kregen op Witbank nog meer interessants te zien. Op zaterdagmiddag 3 september bezichtigden we onder leiding van de heer d' Yssel, een ouderling van Die Geref. Kerk te Witbank, een kolenmijn. De kolenlagen liggen hier vrij dicht aan de oppervlakte. Je hoeft niet met een lift naar beneden, je loopt eenvoudig 135 treden diep een trap af en beneden gekomen verdwijn je dan, met de mijnhelm op en met een mijnlamp gewapend, in de donkere gangen. We kwamen tot aan het kolenfront, waar bantoeemijnwerkers met behulp van dynamietpatronen de kool loswerken en verder transporteren. We maakten ontploffingen van dynamietpatronen mee: een angstwekkend gerommel in het ingewand van de aarde. We bekeken een „Kampong“, een enorm gebouw, waar de bantoeemijnwerkers ondergebracht zijn. Ze komen van het platteland, tekenen een contract voor een aantal maanden, en gaan dan weer naar hun gezinnen in de z.g. „tuislanden“ terug. Er wordt uitstekend voor deze mensen in zo'n Kampong gezorgd.

Nauwelijks terug uit de mijn, haastten we ons naar de kerk, waar ik dezelfde lezing hield als in Pretoria. Ik maakte kennis met ds Coetzee en diens echtgenote, de pastor loci en met verschillende broeders ter plaatse, waaronder br. Piet Janssens, een zoon van ds M. Janssens van Den Ham. De volgende morgen sprak ik een stichtelijk woord in de gemeente van Witbank. Na afloop had ik nog een uitvoerig gesprek met br. Salomons, die destijds in Helpman zich met mij uit overtuiging vrijmaakte, en die nu al jaren in dit land is, en ouderling in de gemeente te Witbank, over zijn ambtsbediening en hoe hij die zag. Hij zei mij, dat hij zijn ambt daar voluit kan bedienen, er is geen enkele binding in het spreken op de kerkeraad. Tegen misstanden kan gestreden worden: men moet daarbij met wijsheid en voorzichtigheid optreden. Niet in de trant van: bij ons in Holland was het zo, en nu moet het hier in de kortst mogelijke tijd ook zo worden. Daar is de Zuidafrikaan niet van gediend. Wanneer men echter vanuit de Schrift spreekt, wordt er terdege naar een Nederlander geluisterd. Diezelfde middag gingen we met de familie Verbeek naar Pretoria, waar ik 's avonds in de gemeente van Pretoria-Silverton, een stichtelijk woord sprak. Na afloop hadden we een gesprek in de pastorie met ds De Bruin, pastor loci, dus met een Zuidafrikaan, over de vraag, hoe hij de Nederlanders in het kerkelijk leven waardeerde. Hij sprak met veel waardering over hen: ze zijn in het algemeen dogmatisch goed bij en ijverig in het kerkelijk leven. Het is natuurlijk voor een Afrikaans predikant wel eens

moeilijk hun kritiek op bepaalde punten van het kerkelijk leven te waarden, maar wanneer er over en weer christelijk geduld is en luisteren naar elkaar, kan er veel tot opbouw worden bereikt.

We waren dus in Pretoria terug en er volgden nu enkele rustige dagen. We waren de week van 4 tot 10 september in een hotel, en kwamen wat tot onszelf, na alles wat we hadden gezien en gehoord.

Deze week werd echter katastrofaal voor het Afrikaanse volk. Terwijl wij dinsdagmiddag een middagslaapje deden, kwam de bestuurster van het hotel, mevrouw Prinsloo, een gemeentelid van ds d' Assonville, ons wakker maken met het verschrikkelijke bericht, dat dr Verwoerd was neergestoken door een sluipmoordenaar. Zij — en meerdere dames — was in tranen. We gingen naar de radio — televisie is er in Zuid-Afrika nog niet — in spanning hoe het af zou lopen. De radio speelde treurmuziek en gaf af en toe een „flitsbericht“: dr. Verwoerd was naar een ziekenhuis in Kaapstad gebracht. Ongeveer vier uur in de middag kwam het bericht, dat dr. Verwoerd overleden was. Het was voor Zuid-Afrika een geweldige slag. En merkwaardig: wanneer een man van statuur overleden is, verdiept zich op eenmaal de visie op hem. Verwoerd is jarenlang een omstreden figuur geweest, in Zuidafrika zélf en daarbuiten. Nu opeens kwam aan het licht hoe hij, althans op landelijk niveau, een nationale figuur was geworden. Zowel de engels sprekende kranten (zelfs het Jo'burgse dagblad „Rand Daily Mail“) als de afrikaanse bladen, roemden zijn betekenis voor dit land. Verwoerd behoort tot de statenbouwers. Ik kocht hier het boek „Verwoerd aan die Woord“, een bundeling van zijn redevoeringen van 1948-1962. Wie daarin zijn redevoeringen leest, rond de Republiekwording van Zuidafrika in 1961, herkent daarin een grote statuus. Hij heeft met de „Republiek van Zuidafrika“ die zijn schepping is, niet een reprimatie bedoeld van de oude boerenrepublieken, maar een voortzetting van de in 1910 ingezette ontwikkeling. In dat jaar werd de Unie van Zuidafrika gesticht en de grondwet van de nieuwe republiek sluit bewust aan bij de Zuidafrika wet van 1910. Verwoerd poogde een synthese te vinden van het afrikaans- en engelsprekend deel van de bevolking. En men moet zeggen: de tegenstellingen zijn vijf jaar na de republiekwording veel minder fel dan daarvoor. Een krant schreef het zo: nationaal had Verwoerd zijn beleid voor beide grote groeperingen van de blanke bevolking aanvaardbaar gemaakt, internationaal was er een begin van erkenning. De Republiekwording van Zuidafrika ging gepaard met het uitreden van Zuidafrika uit de britse statenbond (Commonwealth). Dat betekent, dat het beschermende dak van het britse empire over dit zo rijke en strategisch zo belangrijke deel van de wereld is weggefallen. Mannen als Louis Botha en Jan Smuts, die met de engelsen samenwerkten, hadden Zuidafrika een onderdak gegeven in de internationale politiek in dat empire. De Republiek stond sinds 1961 onbeschermd in de koude vrieswind, die vanuit de Verenigde Staten over dit land waait. Men moet Verwoerd de eer geven, dat hij met grote staatsmanskunst dit land op dit moeilijke pad heeft geleid. Zijn beleid dwong ook bij tegenstanders respect af. Vooral wist hij het subtiële verband, dat er voor dit land is tussen de politiek tegenover het „nie-blanke“ deel van de bevolking en de internationale politiek, fijn aan te voelen. Zijn maatregelen op het ene terrein hielden verband met die op het andere terrein en omgekeerd. Het gaat mij nu niet om een uitvoerige beoordeling van het hele beleid van Verwoerd. Ik schrijf nu reisindrukken. Indien ik de tijd vind, hoop ik over zijn beleid nog nader te schrijven. Men kan stellen: Verwoerd was de ziel van de politiek in dit volk. Er moet bij gezegd: hij was een Nederlander, in Nederland geboren, een grote zoon van ons volk. Een blad als „Die Transvaler“ schreef, dat dit heel zijn leven merkbaar was, vooral in zijn „reguit“ zijn. Dat was een mooi compliment voor Nederland. Men merkt het ook in zijn redeneringen: daar zit een rede-nertrant in, zoals die ook bij Nederlanders gevonden wordt. Zijn ouders emigreerden — zoals zovele Nederlanders — in Paul Krugers tijd, ± 1900, naar dit land. Hier groeide hij op. Zo droeg hij verworvenheden van de nederlandse stam in de geschiedenis — de grote geschiedenis — van het afrikaanse volk.

Zaterdag was zijn begrafenis, nadat het gehele land een week had gerouwd. Op vele plaatsen waren de dag voor de begrafenis rouwdiensten gehouden. Die Geref. Kerk wilde daar echter niet aan meedoen, maar een eigen stijl ontwikkelen. Onze lezers zullen het misschien wel interessant vinden te lezen, hoe dat hier gaat. In „Die Transvaler“ van 9 sept. stond het volgende bericht: „Die klassis Pretoria-Oos van die Gereformeerde Kerk wat tijdens volksrampe, in opdracht van die Nasionale Sinode optree, het gisteravond op 'n vergadering in Pretoria besluit, dat al die kerke in die kerkverband op Sondag, „September in diepe verootmoediging tydens hulle eredienste sal saamkom“.

Naar enkele predikanten mij zeiden: Men

wilde geen mensverheerlijking in aparte rouwdiensten, maar verootmoediging voor de Heere. In die geest is er Zondag dan ook op vele plaatsen gepreekt.

Wij maakten de begrafenis zaterdag mee, vlak bij het prachtige Uniegebouw, waarin Verwoerd zijn bureau had en van waaruit men een prachtig gezicht over Pretoria heeft. Vlak daarvoor werd in de openlucht de rouwdienst gehouden. Wij konden die via een luidspreker meemaken op de grote grasvelden naast het Uniegebouw. De dienst was aangrijpend. Men begon met het zingen van Psalm 46 : 1 en 6. Men moet weten dat deze Psalm (waaruit Luther zijn „Een vaste burcht“ dichtte) in de Afrikaanse kerken op de wijs van „een vaste burcht“ gezongen wordt. Probeer het maar eens:

God is 'n toevlug in die nood,
'n Rots wat altyd vast bly staan,
Al dreig die vyand met die dood,
Al storm sy leërbendes aan.
Laat dan maar buig en beef
Al wat ons hier omgeef;
Laat berge uit hul stee
Wegwankel in die see —
Ons sal nie beef of rugwaarts gaan.

(vs 1)

Hou op en weet: Ek is die Heer!
Ek is verhoog bo alle vlees;
My sal die nasies sien en eer,
Of sidd'rend vir my oordeel vrees.
Die Heer sal in gevaar
Sy leërs om ons skaar,
Oneindig in getal.
Die God van Jakob sal
Vir ons 'n veilige vesting wees.

Wie iets beseft van de precaire internationale situatie, waarin dit land zich bevindt, begrijpt hoe zo'n Psalm actueel is bij zo'n diep ingrijpend gebeuren als de dood van een man als Verwoerd. Voor een Nederlander bijzonder opvallend was hoe hij het zingen de duizenden mensen, die op de grasvelden rond het Uniegebouw zaten, allen gingen staan en meezongen. Velen hadden Psalmboeken in de hand. Tijdens het gebed gingen alle mannen staan, zoals hier ook in de kerk gebeurt. De prediking werd met grote aandacht aangehoord. De tekst was uit 2 Sam. 10 : 12: Wees sterk en laat ons ons sterk hou vir ons volk en vir die stede van onze God. Mag die Here dan doen wat goed is in sy oë. Al wist de prediker, ds J. S. Gericke niet altijd het exemplarisme te vermijden, toch trof mij zijn woord wel, vooral de grote ernst waarmee hij de situatie benaderde, reeds blijkens de tekstkeuze. Opnieuw viel mij op, hoe fraai het Afrikaans is, wanneer het in gebeden en prediking wordt gebruikt. In de gewone omgangstaal is de woordenschat zeer beperkt, in het hoog-afrikaans is die veel rijker en komt de nauwe verwantschap met het Nederlands nog meer uit. Het gebed werd uitgesproken door dr. P. S. Z. Coetzee, één van de oudste predikanten van de N.G. Kerk. Het was mij of ik een oude dominee uit mijn jeugd hoorde bidden, wat intonatie en woordenkeus betreft.

De begrafenisstoet zelf was sober. Terwijl 19 kanonschoten over Pretoria daverden, werd dr. Verwoerds stoffelijk overschot naar de oude begraafplaats gebracht op het affuit van een kanon. Langs de route stonden tienduizenden mensen: blanken en niet-blanken. Ik voelde mij tijdens heel de plechtigheid als Nederlander nauw bij alles betrokken. Een grote zoon van die ou-Nederlandse stam werd ter ruste gelegd. De oude begraafplaats zelf hadden wij juist maandagmorgen bezichtigd. Men vindt er de graven van Oom Paul, van de grote mannen van de Voortrekkers, Potgieter en Pretorius, van latere figuren als Strijdom en dr. Jansen. De Afrikaners noemen het de helden-akker. Vrij van heldenverering zijn zij beslist niet: zo in de trant, waarin bij ons vroeger over H. Colijn en A. Kuyper werd gesproken en geschreven.

Intussen: mijn werk ging door. Diezelfde zaterdagavond was ik in de kring van de kleine vrijgemaakte gemeente van Kemptonpark, die voor deze gelegenheid bijeen was in de ruime pastorie van dr. Boessenkool. Kemptonpark is één van de vele voorsteden van Jo'burg. De gemeente telt tegen de 100 zielen, meest jonge gezinnen. Maar door de grote afstand, waarover zij verspreid wonen, is er voor een predikant altijd veel te doen. We bespraken die avond allerlei kerkelijke problemen van dit land. Mij viel op de grote openheid en de goede sfeer, waarin in deze gemeente de gesprekken konden worden gevoerd. Zondags preekte ik tweemaal in Die Vrije Geref. Kerk van Kemptonpark: we logeerden bij Dr. Boessenkool. Het was prettig de vroegere kennismaking, die reikte tot een preparatoir examen op de Badhuiswal in Zwolle, te hernieuwen. Mijn vrouw en ik hadden veel respect voor de wijze, waarop dr. en mevrouw Boessenkool met hun grote gezin de pastorale taak in Kemptonpark waarnemen. Diezelfde zondag sprak ik om zeven uur 's avonds nog een stichtelijk woord in die Geref. Kerk van Alberton bij ds Schulze, waar ik tijdens het begin van onze tournee een week doorbracht. Laat in de avond bracht dr. Boessenkool ons weer naar

Pretoria, waar ik de volgende morgen voor de gereformeerde predikanten van Pretoria (Die Geref. Kerk heeft ongeveer 20 predikanten en gemeenten in die stad) sprak over „Kuyper en Bavinck, 'n vergelijking als Teoloë". Het was een fijne morgen en opnieuw verbaasde ik mij er over, hoe nauw Zuidafrika en Nederland in hun theologische probleemstellingen verwant zijn.

Die maandagmiddag waren wij de gast van dr. B. Spoelstra, predikant van Pretoria-Waterkloof, die een bekwaam kerkhistoricus en kerkrechtkenner is. We hadden een intensief gesprek over de kerkrechtelijke problemen, waarmee onze kerken worstelen. Dinsdagmorgen gaf ik op verzoek van de heer Casteleijn, het hoofd van de afdeling godsdienstonderwijs aan het grote onderwijscollege van Pretoria, een les aan de hoogste klas over de heilsorde. De heer Casteleijn heeft grote belangstelling voor het godsdienstonderwijs. Gisteren, woensdagavond, was ik met de brs. Verbeek en Bruis opnieuw op de kerkeraad van Pretoria. Dr. C. van der Waal kon zelf helaas niet aanwezig zijn wegens ongesteldheid. Tot mijn verbazing en vreugde trof ik op de kerkeraad van Pretoria ds. Scheele aan, die ik sinds onze aankomst op 27 juli niet meer ontmoet had. Het was erg leuk elkaar weer te zien en te ontmoeten. De brs. Bruis en Verbeek bespraken met de kerkeraad enige zaken, die in het verleden tussen hen en de kerkeraad gerezen waren. Voorzover mij mogelijk was, trachtte ik door adviezen op enkele kerkrechtelijke knelpunten de brs. en de kerkeraad te helpen. De wijze waarop het gesprek gevoerd werd, kon beslist de toets van de christelijke liefde doorstaan. We hopen van harte dat er iets goeds uit voortkomt. Na afloop nam ik afscheid van de kerkeraad van Pretoria, twee avonden mocht ik in zijn midden zijn. En al waren en werden wij het op bepaalde punten niet eens, dat deed aan onze broederlijke omgang niets af. Ik heb waardering voor de ijver, waarmee de brs. hun ambt bedienen. Hun positie in zo'n ver en vreemd land is niet gemakkelijk. Bovendien heeft een emigranten-gemeente haar eigen problemen.

Zo is dan onze reis vrijwel aan een einde gekomen. Morgen, 16 september, hopen wij 's avonds om 10 uur van de Jan Smutslughave op te stijgen om naar het vaderland terug te keren. We hopen op een goede terugreis.

Met dankbaarheid kunnen wij op deze boeiende tournee terug zien. Er werd enorm veel van ons gevraagd: we logeerden op 16 adressen. Vele malen hield ik lezingen, gaf ik colleges, preekte ik; ik sprak talloze personen, zowel Afrikaanders als Nederlanders. Het was bijzonder boeiend als het ware een verkenningstocht te maken in een kerk in een ander land, die dezelfde belijdenis en kerkregering heeft, maar een geheel andere geschiedenis heeft gehad. Het bleek mij overal, dat er in dit land grote belangstelling is voor onze vrijgemaakte „siening" (visie) op de kerkelijk-theologische problemen, waarmee de christenheid in deze tijd worstelt. Voorwaarde is daarbij echter, dat men zijn visie niet voordraagt met de vuist op tafel en geen eisen van onmiddellijke adhesie stelt. Ik moet zeggen, dat ik zelf veel van de discussies, die vaak diepgaand waren, geleerd heb. De theologische posities, die ik in mijn boeken over Herman Bavinck heb ingenomen, heb ik kunnen toetsen in discussies met theologen en gemeenteleden in een ander land, wat vaak een interessante benadering geeft. Ik vond het ook boeiend de vrijgemaakte collega's en gemeenten in dit land te ontmoeten. Ik had voor mijzelf veel steun aan de ervaring opgedaan bij mijn werk in Curaçao, Venezuela en Canada in 1951. Het was ook fijn deze reis samen met mijn vrouw te kunnen maken. Je kunt samen in moeilijke situaties nog eens overleggen. Mijn vrouw hield deze laatste week, dat wij in Pretoria waren, nog twee keer een lezing voor vrouwenverenigingen in Pretoriase dorp-gemeenten. Zij heeft zich dus ook gevoerd!

Tenslotte: het was ongelofelijk boeiend kennis te maken met Zuidafrika, land en volk. Het is een machtig groot land (30 X Nederland) en het volk van Zuidafrika staat voor verschrikkelijke problemen, zowel in de internationale politiek als in het beleid inzake de niet blanke rassen in dit land. Het is voor buitenstaanders als ondergetekende niet gemakkelijk zich in zo korte tijd een oordeel over dit alles te vormen. Indien mij tijd en gelegenheid geschonken wordt, hoop ik, als alles bezonnen is, er nog wel eens over te schrijven. In ieder geval: ik heb met veel vreugde onder het Zuidafrikaanse volk verkeer. Er is nog veel, waarin het aan het Nederlandse volk verwant is. Bovendien is er veel geestelijke verwantschap tussen onze vrijgemaakte kerken en Die Gereformeerde Kerk van Zuidafrika. Ik hoop dat mijn reis onze kerken wat dichter bij elkaar gebracht heeft. Ik ben veel dank verschuldigd aan ds. Victor d' Assonville, predikant te Pretoria-Sunnyside en mevrouw Th. d' Assonville-van der Merwe voor de werkelijk voortreffelijke wijze waarop zij ons bij deze reis hebben terzijde gestaan. Onze kerken zijn ds. d' Assonville veel verschuldigd. Hij heeft vanaf het eerste begin (hij was toen nog predikant in Pietermaritzburg) de weg gebaad voor onze Zending in Natal. Hij heeft voor onze vrijge-

maakte zaak op de bres gestaan in verschillende kerkelijke vergaderingen, hij draagt onze kerken een bijzonder hart toe. Ik hoop van harte dat hij Nederland nog eens bezoeken zal en dan ook in onze kerken kan voorgaan. We wensen hem ook op deze plaats Gods rijke zegen in zijn ambtsdienst, in het hart van de hoofdstad van deze jonge, sterke en met zoveel moeiten geconfronteerde Republiek van Suid-Afrika. De lezers dank ik voor de belangstelling waarmee zij mijn reisverhaal lezen. Ik schreef het zelf met veel plezier. Met hartelijke groet, mede namens mijn vrouw, Uw

R. H. Bremmer.

P.S. Hieronder schrijf ik nog af de verklaring die ik, in het Afrikaans, in elke dienst, waarin ik een stichtelijk woord sprak, voorlas. Vóór de dienst las ik die dan voor aan de betrokken kerkeraden. Er was nooit bezwaar!

„Geliefde brs. en zrs!
Dit is vir my een groot voorreg as predikant van Die Geref. Kerk van Enschede-Oost by U as Suidafrikaanse gemeente te kan optree.

Dit is een bewys van die feit, dat al woon ons en leef ons duisende myle van mekaar verwyder, ons nog wil vasthou aan dieselfde Woord van God en dieselfde gereformeerde belydenis van harte lief hêt.

Al het ons vrygemaakte gereformeerde kerke geen offisiële korrespondentie met Die Geref. Kerk in Suidafrika nie, waarom ek van môre net een stigtelyke woord tot U spreek, hoop ek van harte dat my verblyf onder U die bande tussen U en ons kerke hegter sal saam bind, en dat dit tot offisiële korrespondentie mag kom.

Uiteraard kan ek niet in het afrikaans tot U preek nie, maar ek hoop dat U van die ou-nederlandse taal soveel kan verstaan, dat U tog deur my prediking word gebou en gestig.

Stichting christelijk cultureel studiecetrum

De Stichting christelijk cultureel studiecetrum verricht onder leiding van onze medewerker professor Rookmaaker voortreffelijk werk. Het afgelopen jaar is uit onze kring hiervoor veel belangstelling gebleken. Moge dat zo blijven!

Hartelijk aanbevolen.

J. Bosch

Confrontatie met kunst
ontmoeting van „gewone mensen" met „kunstenaars"
gesprekken van mensen met dezelfde belangstelling
contact met vakgenoten
beinning in studiegroepjes

dat waren o.a. elementen in het programma 1965/66 van de Stichting Christelijk Cultureel Studiecetrum.

Het C.C.S. zet dit jaar deze activiteiten voort — om kunstzinnige en culturele vorming te bevorderen en — te komen tot verdere activering en bundeling van kunstenaars in protestants christelijke kring.

Het in deze folder opgenomen programma biedt een ruime keuze van mogelijkheden. Wij nodigen U graag uit om voor het eerst of opnieuw er eens in te stappen.

14/15 oktober **Mensen van de 21ste eeuw** *
(zoals ze ook in de literatuur zichtbaar worden).

Wat vangen we op als we luisteren naar auteurs van nu? Welk beeld schetsen zij ons? Hoe reageren wij er op?

m.m.v. dr. C. Rijnsdorp.

11/12 november **Kunst en samenleving** *
Zijn we bij de kunstenaar en zijn werk betrokken? Is er wisselwerking, samenhang of eerder een breuk tussen kunst en het z.g. gewone leven? Vindt de kunstenaar steun in de gemeenschap? En hoe staat het met de sociale functie van de kunstenaar? m.m.v. Rem Watjer (beeldend kunstenaar) en dr. W. v. d. Zwaan.

10/11 februari **Is het kunstwerk louter ornament?** *

Een gevelmozaïek van een school, het glas-in-lood raam dat de direktie van een bedrijf van het personeel kreeg, het beeld in het park of in een druk stadscentrum... ornamenten? Of nog iets anders?

m.m.v. Berend Hendriks.

3/4 maart **Verkenningstocht door de kerkmuziek** *

Platen, bandopnamen, deskundige toelichting en eigen commentaar: een weekend met volop mogelijkheden voor een terreinverkenning door hedendaagse en vroegere kerkmuziek.

m.m.v. drs. M. Geerink Bakker.

22/23 oktober **Hedendaags toneel** *

Klassieken, modernen, experimenten, ontwikkelingen, tendenzen. Wat zien we eigenlijk in toneel?

m.m.v. David Koning e.a.

28/29 januari **Bewondering en analyse** ***

Aan de hand van een expositie gaan we speuren naar het „hoe" en de artistieke middelen om in een kunstwerk een bepaalde inhoud te realiseren.

m.m.v. prof. dr. H. R. Rookmaaker.

25/26 februari **Bewondering en compositie** *

We gaan kunstwerken zien door experimenteren zelf iets ervaren van wat compositie is en doet.

m.m.v. Henk Krijger.

18/19 maart **Dichters spreken ons (niet) aan** **

Samen „denken over" eigen aard en zin van de taalkunst, maar ook „luisteren naar": wat zeggen de dichters van nu er zelf van?

m.m.v. Inge Lievaart.

8/9 april **Is t.v. een nieuwe muze?** *

Wat speelt er achter het scherm? Welke elementen spreken er allemaal mee om het beeld te laten spreken? We gaan het zien, horen en bespreken.

m.m.v. dr. P. H. van Gorkum e.a.

22/23 april **Zingen, spelen, improviseren** **

Musicerende amateurs spelen met muziek, beleven samen plezier aan improvisatie, afgestemd op de mogelijkheden van de groep.

m.m.v. Bernard Burger.

6/7 mei **Lofzang-evolutie-revolutie** ***

Waar zijn we op het ogenblik met het geestelijk lied? Gooien we zoveel mogelijk overboord en zoeken we nieuwe mogelijkheden? In welke richting kunnen we verder?

m.m.v. Frits Mehrstens.

10/11 december **Kunstenaars van straks** **

Studenten van kunstacademies ontmoeten elkaar rondom „toekomstige" vragen: wat zal onze plaats zijn in de gemeenschap, wat zien we als perspectief?

m.m.v. P. van Strijen e.a.

7/8 januari **Jonge mensen met talent** **

Ben ik kunstzinnig en zijn er mogelijkheden voor mij? Spelend en pratend met kunstenaars kunnen deze vragen ter sprake komen.

In verband met het onderwerp zijn op zaterdagavond ook ouders welkom.

31 maart/1 april **Algemeen congres:** *

kunstenaars en publiek ontmoeten elkaar.

Contactdagen:

3 december voor acteurs, toneelschrijvers en -regisseurs

17 december architecten en beeldende kunstenaars

14 januari dichters en schrijvers

De conferenties worden gehouden in:

„De Witte Hei" te Huis ter Heide (*)

„De Drietip" te Ellekom (**)

„Huize Henriëtte" te Wijk aan Zee (***)

De vrijdag/zaterdagconferenties duren van vrijdag 17.00 uur tot zaterdag 17.00 uur. Kosten f 12,50.

Zaterdag/zondagconferenties beginnen zaterdag om 16.00 uur en duren tot zondagavond. Kosten f 10,—.

Adres voor nadere inlichtingen en aanmelding: Christelijk Cultureel Studiecetrum

Prins Bernhardlaan 62, Voorschoten.

Telefoon 01717-3585.

Bij aanmelding te vermelden: naam, adres, beroep, leeftijd, geslacht en eventuele verlangens.

PERSSCHOUW

De „onrust" in de Rooms-Katholieke Kerk

Er heerst onrust in de R.K. Kerk en er wordt daarin ook veel over deze onrust gesproken en geschreven. Ernstig, ironisch, spottend, sarcastisch, nostalgisch, zwaarwichtig, lichtzinnig. Kortom op alle wijzen waarop een mens spreken en schrijven kan. De expectoratie is van de „columniste" Pjeedepool uit het Eindhovens Dagblad.

De bisschoppen zijn ongerust over onze onrust, zo lees ik in de krant. En dat moet ik dan eigenlijk maar zonder meer voor kennisgeving aannemen. Want ik ben maar een leek. En wat nog veel erger is: ik ben maar een vrouw. Eigenlijk moet ik de volgorde omkeren: ik ben een vrouw en dus maar een leek. Want als vrouw ben je in de Kerk nergens. Als er gepraat wordt over huwelijk, geboorteregeling, celibaat en pil, dan is dat typische een mannenzaak.

De hoogste functie die de Kerk ons vrouwen bereidt is nog altijd: huishoudster zijn van de pastoor.

Dit alles slechts terzijde en ter motivering van het feit dat ik mij niet meng in de kerkelijke discussies. Want ook al komt de maagdelijkheid

van de Lieve Vrouw ter sprake, dan is dat typisch een mannenzaak. En bovenal een celibatairzaak. Dus houd ik wijselijk mijn mond.

Ik houd dan wel mijn mond, maar mijn schamele vrouwenverstand begint dan niettemin te wriemelen en te sudderen. Tegen de verdrukking in. En als ik lees over die onrust, dan denk ik daarbij zo het een en ander. Laat ik bescheiden blijven: ik denk althans dat ik iets denk. Dan denk ik bijvoorbeeld: Er is iemand die ooit heeft gezegd „Onrustig is ons hart totdat het rust in u, o Heer.” Uiteraard ben ik niet zo kerkvast (godsdienstdiploma B....) maar mij dunkt dat 't Augustinus moet zijn, die daarmee ons gewring en gewroet op deze wereld karakteriseerde.

En lezende over de onzekerheid denk ik: was dat niet — de celibatair! — Kierkegaard die zei: „Geloven is vrees en beven.” En denk ik dan niet helemaal op mijn eigen ondeskundige houtje: de onzekerheid is de basis van het geloven, want het geloven begint pas waar de zekerheden ophouden. Dan denk ik aan de dichter Eric van der Steen, die alle mogelijke zekerheden des geloofs al in de dertiger jaren verwierf en daarover schamper schreef:

„Twijfel en onrust wat waren hun gaven?
De zekerheid alleen kan menschen laven.
Nu leef ik helder stil en rustig als
het kalme water van een dode haven”.

En piekerende over de absolute waarheden denk ik: zegt niet de Grote Apostel: „Nu zien wij als in een spiegel” en stelt hij ons niet in het vooruitzicht later beter te kunnen zien, van aangezicht tot aangezicht

En wie is het die schreef: „Niets is helemaal zeker en zelfs dat niet”? En ben ik zelf een idioot als ik denk: de Waarheid is een Uitdijend Heelal en het heelal dijt niet uit zolang het in rust is. Maar ik ben maar een onnozele lekevrouw en al wat ik denk is slechts de druppel op de gloeiende plaat, is nog geen penningske der weduwe.”

Laat ik de ongerusten op één punt gerust stellen: het is Pjeedepoel ook al lang duidelijk, dat het mode is om alles te gaan betwijfelen, wat vroeger nog waarheid was. (En vaak terecht!) Ik weet ook wel dat de oplossing niet wordt gebracht door nieuwe kamergeleerden, die ten strijde trekken tegen ouwe kamergeleerden. Ik weet ook wel dat de waarheid heel dicht wordt benaderd door een missionaris, die onlangs in de Nieuwe Linie schreef, dat de biologische maagdelijkheid van Maria hem ijskoud laat, zolang er in deze wereld prostitutie, honger en ellende is, zolang de rijke werelddelen de arme arm laten. De wereld wordt niet gered als het oude bijgeloof wordt vervangen door nieuwe ketterijen.

In de laatste bekendmaking van onze bisschoppen staat één prachtige zin, geleend uit de eerste brief aan de Korinten: „Laat alles bij u gebeuren in liefde.” Dat maakt weer veel goed. Voor het overige is eindelijk getheoretiseerd de doodsteek voor het levende geloof. Dat denkt althans in haar onnozelheid, Pjeedepoel.

C. V.

KERKNIEUWS

Beroepen, te Delft: Ds. A. Kooy te Lrmen; te Zaamslag: Ds. A. C. Haitsma te Heerde.

Bedankt, voor IJsselmuiden-Grachorst: Ds. W. Wieringa te Zuidhoek en Veendam; voor Edmonton (Can. Ref. Church): H. J. Nijenhuis te Bunschoten-Spakenburg.

Kand. B. Meijer. De De Classis Kampen verlengde het „preek-consent” van kandidaat B. Meijer te Kampen tot 1 oktober 1967.

Het adres van kand. Meijer is met ingang van heden: Cruquiusstraat 23 te Kampen, tel. (05292) 3004.

Overdag is hij te bereiken in de Bibliotheek der Theologische Hogeschool, Broederweg 15 te Kampen, tel. (05292) 2878.

Afvaardiging P.S. Friesland naar Generale Synode ad hoc. De buitengewone P.S. Friesland, gehouden 14 september 1966 koos tot haar afgevaardigden naar de Generale Synode drs D. Deddens te Leeuwarden en J. M. Goedhart te Drachten en de ouderlingen H. Kooistra te Rottevalle en J. D. Vellema te Blija; en als hun secundi de predikanten J. Bomhof te Harlingen en J. D. Houtman te Heerenveen en de ouderlingen J. Gerritsma te Opende en S. Huisman te Leeuwarden.

ADRESSEN

Ds. G. van Atten: Zonnebloemstr. 52, Zwijndrecht; **Ds. O. J. Douma**: Prof. Gerbrandtstr. 3, Assen, tel. (05920) 3633; **Ds. B. Wesseling**: Boergoensevliet 172, Rotterdam-21, tel. (010) 292224;

Ds. A. C. Haitsma, De Wikke 17, Heerde; **Alkmaar**, scriba: P. Staal, Van de Lijnstraat 6, Alkmaar, tel. (02200) 19152; **Rotterdam-Zuid**, scriba: L. W. van de Pelt, Weimansweg 79, Rotterdam-24, tel. (010) 170676; **Heerde**, scriba: G. Voerman, Korenbloemstraat 2, Heerde; **Amersfoort-Centrum**, penningmeester diakonie: G. Schuurman, Réaumurstraat 29a, Amersfoort, tel. 12688, giro 61420.

Samenwerking bij emeritering. Op zaterdagmiddag 10 september kwamen in Zwolle afgevaardigden bijeen van de kerken die inzake art. 13 k.o. (emeritering van predikanten) samenwerken.

Van de 74 aangesloten kerken, inbegrepen 2 buitenlandse, hadden 40 één of meer afgevaardigden gezonden; 6 kerken gaven schriftelijk bericht van verhindering.

Ds. J. F. v. Hulsteijn JFzn van Amsterdam-N. en Oostzaan maakte het met zijn welkomstwoord zeer kort, omdat er veel te doen was. Om tijd te winnen werd, op voorstel vanuit de vergadering, geen moderamen gekozen vanuit de afgevaardigden, maar als moderamen aangewezen ds. J. F. van Hulsteijn als voorzitter en br. K. Boersma van Enschede als secretaris; zij hebben die functie ook in de „commissie van voorbereiding en uitvoering der samenwerkende kerken” het „dagelijks bestuur” der samenwerking.

Enkele vacatures in deze commissie vroegen allereerst voorziening.

Zo werd in de plaats van ds. Strating, die vertrokken is naar een ander ressort, voor de kerken van het Westen en Zuiden gekozen ds. A. H. Algra van Wormer, en als zijn plaatsvervanger werd aangewezen ds. F. van Deursen van Haarlem. In de plaats van br. A. Kralendonk, die uit Delfshaven vertrok, werd gekozen br. C. de Graaf te Rotterdam/Delfshaven en als diens vervanger werd gekozen br. J. C. de Jong van Nieuw-Lekkerland.

In de plaats van ds. H. Pool van Avereest-Dedemsvaart, eveneens verhuisd, werd aangewezen ds. A. N. Hendriks van Ommen, voor de kerken van het Midden en Oosten; terwijl voor de kerken van het Noorden een nieuwe secundus moest worden aangewezen in de plaats van ds. B. van 't Riet, die naar Holland vertrokken is. Dit werd ds. J. van Benthem van Ulrum. Br. R. Klamer van Roodeschool werd na zijn 4-jarige-zittingsperiode opnieuw voor vier jaren op de commissiestoel gedrukt.

Op voorstel van de „commissie” werd besloten dat de rente van uitgeleend kasgeld (uit te zetten met vrij korte opzegtermijn) vastgesteld zal worden op 5 %.

Het aantal emeriti zal binnen afzienbare tijd zeer toenemen, zo was bekend aan de hand van een daarvoor opgemaakt rapport dat werd voorgelezen en de broeders moesten dan ook onder ogen zien het voorstel, namens de commissie gedaan, om de bijdrage der kerken voorhands te stellen op f 5,00 per belijdend lid. Slechts een enkele kerk vond deze verhoging bezwaarlijk, alle andere kerken wilden dit vrolijk dragen.

Maar de hoofdmoot van de besprekingen vormde de discussie over de manier waarop in geval van emeritering wanneer zij een nieuwe predikant ontvangen en de uitkeringen aan de kerken berekend zullen worden. De commissie had daarvoor ook voor dit jaar een schema opgesteld, waarbij rekening gehouden werd met de uitkeringen die door semi-overheidsorganen worden verstrekt. Hiertegen tekenden de kerken van Assen, Ruinerwold en Uithuizermeeden ernstig bezwaar aan. Zij voerden aan dat in het verleden de samenwerkende kerken de overheidsuitkeringen altijd nadrukkelijk buiten beschouwing hebben gelaten en zij maakten bezwaar tegen de haars inziens principiële koerswijziging die hierin zou liggen. Van achter de commissietafel werd daartegenover gesteld dat bijv. de a.o.w. uitkering een vier à vijf mille per jaar bedraagt en nog hoger zal worden, zodat het slechts eis is van werkelijkheidszin om hiermee rekening te houden en de commissie kon ook niet toestemmen dat de kerken daarmee bij de berekening der uitkeringsbedragen een principiële koerswijziging zouden maken.

De discussie stond op een goed, christelijk peil. Er viel geen onvertogen woord maar een stemming over de vraag of er wel dan niet sprake was van een principiële wijziging in de koers, bracht geen duidelijke meerderheid aan het licht.

De kerken van Daarlerveen, Meppel en Uithuizermeeden maakten bezwaar kenbaar om aan deze stemming deel te nemen. Daarop werd besloten dat de kerken deze zaak nader zullen overwegen in het licht van het uitgebrachte bezwaar en in overleg met bezwaarden. Om echter geen stagnatie te doen ontstaan in de uitkeringen zal in het komende samenwerkingsjaar gewerkt worden volgens de voorstellen van de commissie over de uitkeringsbedragen zelve. Deze zijn nu f 4048,— voor predikantsweduwen en f 695,— per kind of halve wees, en bij volle wezen het dubbele er van; bij emeriti beneden de 65 jaar f 9250,— en bij gehuwde emeriti van 65 jaar en ouder f 5140,— en bij ongehuwde emeriti van 65 en ouder f 6358,—.

Ten slotte werd nog aangenomen het voorstel van de commissie om de extra bijdrage aan de

kasreserve van kerken die tot de samenwerking toetreden naar de huidige stand van de kasreserve te stellen op f 12,50 per belijdend lid, voor één maal.

Uit het rapport dat de kerken was toegezonden, bleek dat het getal samenwerkende kerken thans geklommen is tot 74. Aan acht kerken worden als gevolg van emeritering of overlijden van een predikant, uitkeringen gedaan.

Deze uitkeringen stonden in verband met vier emeriti, vier weduwen en vier kinderen. Uitkeringen aan nog 5 reeds vacante kerken voor twee emeriti, drie weduwen en enige kinderen, zijn spoedig te verwachten.

Het rapport werd door de vergadering aangevaard, de bescheiden van de penningmeester waren door de kerk van Heerenveen gecontroleerd en in orde bevonden.

Nadat Ds. H. Bouma van Assen in dankzegging was voorgegaan, kon de vergadering gesloten worden. Het was ruim zes uur toen de afgevaardigde predikanten naar hun studeerkamers terugkeerden en de „leken” naar hun gezinnen.

KINDERBESCHERMING EN TEHUIS

Geen reacties.

Ongeveer veertien dagen geleden werd via een advertentie een eenvoudig kostgezin gevraagd voor een jongen van 16 jaar.

Op de advertentie werd slechts één brief ontvangen. De jongen kon nog niet worden geholpen. Deze jongen verkeert in grote nood. Snelle hulp moet worden verleend: de jongen staat op straat. Daarom wordt deze zaak met de meeste aandacht aan U voorgelegd. Laten we onze hulpverlening toch niet beperken tot het geven van geld. Daadwerkelijke hulpverlening is belangrijker. Er wordt een normale vergoeding gegeven.

Wie deze jongen helpt helpt ook zichzelf. Reacties worden afgewacht.

Onbekend?

Een oude zaak vraagt weer onze aandacht. De laatste maanden heeft het ons bij herhaling getroffen, dat ernstige moeilijkheden met minderjarigen wel bekend zijn bij rechterlijke en andere instanties, doch dat de plaatselijke ambtsdragers van niets weten.

Zo'n gewaarwording zet je aan het denken. Leven we dan zo weinig met elkaar? Het komt voor, dat een jongen of meisje in een inrichting zijn geplaatst, zonder dat predikant of ambtsdragers ervan op de hoogte zijn. Hoe is dit toch mogelijk? Het betreft zeker niet altijd z.g. slecht-meelevende-gezinnen. Navraag leert, dat de onderlinge verhoudingen erg oppervlakkig zijn. Van een levende gemeenschap der heiligen is nauwelijks sprake.

Nu is het de Stichting niet mogelijk hierin veel verandering te brengen. Toch vragen wij: ambtsdragers let op het wel en wee van de leden der gemeente; gemeenteleden schroomt niet met het doen van een beroep op de Stichting. Deze is er niet om U een verwijt te maken, doch uitsluitend om U te helpen. Geen zaak is „te erg”. Het gaat er om dat Uw zoon of dochter de uitgestoken hand van de grote Kindervriend mag ervaren. Juist dezer dagen mocht met grote dankbaarheid worden geconstateerd, dat zo veel bereikt kan worden buiten rechterlijke instanties om. Een dooplid, dat vrijwel door iedereen was „afgeschreven” mocht zeer onlangs komen tot het doen van belijdenis. Wees nu maar rustig. Wij weten wel, dat dit niet uit ons is, doch uitsluitend Gods werk. Wel mogen we dankbaar zijn, dat we mede als middel mochten fungeren.

Laten we gezamenlijk proberen de cirkel „onbekend” te doorbreken. Dan zal er voor de engelen veel reden zijn om zich te verblijden.

Het tehuis.

Nee, de bouwvergunning is er nog niet. Toch zijn we een stap dicht bij het doel gekomen. Zowel telefonisch als schriftelijk werd de mededeling ontvangen, dat de zo zeer begerde bouwvergunning in het vierde kwartaal tegemoet gezien mag worden. Dit betekent, dat de rijks-goedkeuring er nu is. Het vierde kwartaal is inmiddels al dicht genaderd. Alles ligt gereed om van start te gaan zodra het laatste officiële papier is ontvangen. We staan nu dus echt voor de laatste loodjes. Ze wegen zwaar, doch er is uitzicht.

De oogst van de maand.

Het is een goede oogst geworden. Wij zijn er zeer door gesterkt. Vooral nu de bouw langzamerhand werkelijkheid gaat worden. Het komt er nu op aan, ook wat de centen betreft. Want we zijn nog niet aan de eindstreep. Waarop het nu vooral aankomt is het huishoudgeld. Geen gezin kan daarbuiten, het tehuis evenmin. Bovendien moet er b.v. ook geld zijn voor lonen, sociale lasten e.d. gedurende de eerste maanden. Met elkaar vormt het een sprong, die zeker niet te groot is om genomen te worden.

Nu het resultaat.

Lees het en laat het U tot voorbeeld strekken.

Gift i.v.m. geboorte Elisabeth f 10,—; t.g.v. de geboorte van onze zoon f 5,—; feestgave i.v.m. geboorte zoon f 10,—; namens mijn dochter f 10,—; n.a.l. van geboorte dochter f 10,—; geboorte Gerrit f 5,—; gift bij de geboorte van zoon f 7,50; feestgave t.g.v. de geboorte André Wim f 15,—; n.a.v. geboorte van onze 5e f 25,—; gift voor geboorte Bert Jan f 7,50; Hartelijk dank voor felicitatie f 10,—; gift van „Catharina” f 10,—; feestgave Freerik Johannes f 25,—; geboorte 4e dochter f 10,—; voor Uw felicitatie n.a.v. de geboorte van Gerrit Johan f 5,—; bruidspaar. Dank u. Op Uw vraag: ja f 5,—; gift uit gemeente f 25,—; Rika Berghuis, aan stuivers en f 1,25, f 10,—; 2 vakantiecol. op Terschelling f 55,—; gecollecteerd door Hennie en Ineke Havinga in Buitenpost en omgeving f 100,—; gift + goede wensen f 10,—; afdracht reiscollecten van 55 reizen via de G.R.V. f 1671,33; Via G.M.V. Zwolle i.o.v. prof. dr. J. G. Knol voor door hem voor ons verrichte werkzaamheden f 47,60; Redactie Geref. Gezinsblad van 27 aug. '66 f 10,—; catechisatiebusje Geref. Kerk Zoetermeer f 23,92; van het feest f 2,50; Penningm. Geref. Kerk Harderwijk, opbrengst van gehouden puzzeltocht f 10,25; met de beste wensen voor de Stichting f 25,—.

Verdere giften: 1 van f 2,—; 1 van f 2,50; 1 van f 3,50; 6 van f 5,—; 1 van f 7,50; 14 van f 10,—; 8 van f 25,—; 3 van f 50,— en 1 van f 200,—.

Totaal particulieren	f 2.851,93
kerken	f 1.156,56

Giften en collecten ontvangen wij gaarne op onze postrekening 52325 t.n.v. de Stichting Gereformeerde Kinderbescherming, Beatrixlaan 37, Ede.

KORT VERSLAG

van de vergadering van de deputaten-curatoren van de Theologische Hogeschool op 1 sept. 1966 te half elf in het gebouw van de school te Kampen.

Aanwezig de deputaten-curatoren di. D. van Dijk, J. Hettinga, J. ten Hove, A. I. Krijtenburg, J. Meester, H. Veltman, F. de Vries en I. de Wolff en de hoogleraren dr L. Doekes en H. J. Schilder.

Prof. dr H. J. Jager zond bericht van verhindering; de hoogleraren J. Kamphuis en C. Veenhof kunnen wegens ziekte niet ter vergadering komen.

art. 1 opening

De president-curator, ds D. van Dijk, opent de vergadering, leest van Micha 7 de verzen 7-20 en vraagt de zegen des Heren over de vergadering; hij gedenkt in zijn gebed ook de professoren Kamphuis en Veenhof.

art. 2. notulen

De notulen van de vergadering van deputaten-curatoren van 31 mei 1966 worden gelezen en vastgesteld.

art. 3 ingekomen stukken

De volgende ingekomen stukken komen in behandeling:

a. een schrijven van de particuliere synode van Drenthe, gehouden op 9 juni 1966, waarin zij bericht, dat de particuliere synode heeft goedgevonden, dat in de tussentijdse vacature, ontstaan door het overlijden van ds J. van Bruggen, ds J. ten Hove en ds Joh. Francke als primus- en secundus-curator zullen fungeren; de vergadering besluit overeenkomstig de uitspraak van de generale synode van Groningen 1946, art. 117c genoemde predikant als door de generale synode gemachtigden en geïnstrueerden te ontvangen;

b. een brief van de particuliere synode van Gelderland d.d. 8 juni 1966 welke mededeelt, dat deze synode tot deputaat-curator benoemde ds W. Scheele met ds J. C. Janse als secundus; de synode beroept zich voor deze benoeming op art. 117c van de acta van de generale synode van Groningen 1946; deputaten-curatoren zijn van oordeel, dat bedoeld artikel alleen bepaalt, hoe in geval van een tussentijdse vacature gehandeld moet worden, dat in het ressort Gelderland niet van een tussentijdse vacature kan worden gesproken, en dat dus het beroep op art. 117c niet opgaat;

c. een mededeling van de particuliere synode van Groningen, gehouden op 15 juni 1966, dat zij besloten heeft zich te wenden tot de roepende kerk te Amersfoort-West met het verzoek overeenkomstig art. 50 van de K.O. ten spoedigste een generale synode bijeen te roepen uitsluitend voor de behandeling van een daar in te dienen voordracht van deputaten-curatoren ter benoeming van een hoogleraar in de vacature prof. dr H. J. Jager; als kennisgeving aanvaard;

d. een bericht van de kerk te Amersfoort-West, dat zij besloten heeft de generale synode der kerken te beroepen tegen dinsdag 18 oktober 1966; ook als kennisgeving aanvaard;

e.-j. enkele huwelijksaankondigingen en berichten van verlovings — de secretaris, ds H. Veltman, heeft de bruidsparen en de verloofden reeds de gelukwensen van deputaten-curatoren aangeboden — en enkele dankbetuigingen voor ontvangen gelukwensen; als kennisgeving aanvaard;

k. de leeskamer, die door de studenten aan de Theologische Hogeschool wordt georganiseerd, verzoekt voor de cursus 1966/67 een subsidie van f 300,— te mogen ontvangen; toegeestaan;

l. een schrijven van deputaten-finantiël, waarin zij antwoorden op de naar aanleiding van het accountants-rapport over het jaar 1964 door deputaten-curatoren aan hen gestelde vragen; de vergadering neemt kennis van deze antwoorden;

m. een nader schrijven van deputaten-finantiël over het emeritaatsgeld, dat dient te worden uitgekeerd aan prof. dr H. J. Jager; als kennisgeving aanvaard;

n. een schrijven van br A. B. te N., waarvan wordt kennis genomen;

art. 4 uitgegane stukken

De secretaris, ds H. Veltman, doet mededeling van de sedert de vorige vergadering uitgegane stukken.

art. 5 opleiding voor het z.g. pro-tentamen

Prof. H. J. Schilder brengt namens de commissie, die door deputaten-curatoren is benoemd ten einde van advies te dienen inzake de opleiding voor het z.g. pro-tentamen (het tentamen, dat moet worden afgelegd door hen, die in het bezit zijn van het eindexamen H.B.S. of H.T.S. of van het diploma voor onderwijzer, en die aan de Theologische Hogeschool wensen te studeren) een voorlopig rapport uit. Deputaten-curatoren besluiten, na hierover het advies te hebben gevraagd van de senaat en van de lectoren drs D. J. Buwalda en dr H. Mulder, aan de komende gewone generale synode een welomschreven voorstel voor te leggen.

art. 6 schrijven aan de generale synode van Amersfoort-West op 19 okt. 1966

Het schrijven, waarin de voordracht voor de benoeming van een hoogleraar in de nieuw-testamentische vakken aan de generale synode van Amersfoort-West, welke is samengeroepen tegen 18 okt. 1966, wordt voorgelegd, wordt vastgesteld. Tevens worden de leden van het moderamen aangewezen om desgewenst de synode te dienen met nadere informatie.

art. 7 voorlopige regeling van de colleges voor de cursus 1966/67

De hoogleraren worden gemachtigd een voorlopige regeling te treffen t.a.v. de colleges voor de cursus 1966/67.

art. 8 volgende vergadering

De volgende vergadering wordt vastgesteld op donderdag 22 september a.s.

art. 9 kort verslag

Het moderamen wordt gemachtigd het kort verslag vast te stellen.

art. 10 sluiting

Nadat ds F. de Vries is voorgegaan in dankgebed sluit de president-curator te goed 5 uur de vergadering.

Namens deputaten-curatoren,
F. de Vries, assessor

Redactieleden:

Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr.
H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF,
Ds. G. VISEE

Adres van de Redactie:

H. J. Jager, Jan v. Arkelstraat 7, Kampen

Geref. Persvereniging „Opbouw”:

adres secretaris en penningmeester:
Van Lynden van Sandenburglaan 16,
Utrecht. Telef. 030-711450. Giro 448367.

Administratie abonnementen:

Drukkerij Steenberg, Zeist. Telef. 3404-12452

Abonnementsprijs

f 12,— per jaar (bij vooruitbetaling)
Zeist. Giro 233117.
Advertentieprijs 20 ct. per mm
Familieberichten 15 ct. per mm

RECTIFICATIE

In het nummer van 30 september staat als kopregel van het hoofdartikel Agnes Dei, dit moet zijn: **Agnus Dei.**

Ds. J. H. Veeffkind.

BETALING ABONNEMENTSGELDEN "OPBOUW"

Met 1 oktober begon het 2e halfjaar van "Opbouw".

Mogen we de lezers die per halfjaar betalen verzoeken hun abonnementsgelden te gireren op postrekening 233117 t.n.v. Drukkerij Steenberg, Zeist, met vermelding voor "Opbouw".

Ten overvloede vermelden we nog even de prijs.

Voor een geheel jaar f 12,—

Voor een half jaar f 6,—

Studenten betalen f 8,—

voor een geheel jaar

Buitenland f 15,—

Australië per luchtpost f 40,—

Andere landen per luchtpost f 25,—

Mogen we op uw medewerking rekenen?

Hartelijk dank!

De administratie

Blij en dankbaar berichten wij U de geboorte van

HELEEN CHRISTINE

A. VAN OORD

L. VAN OORD-WIELAART

CORINNE — LONNEKE

MARIEKE — KOOS

Rotterdam, 29 september 1966

Ark "De Stormrand"

Kreeksehaven.

NU IN NIEUW PAK NU IN NIEUW PAK
'T FIJNSTE
VOOR DE FIJNE WAS
DE FIJNE WAS MET
NIEUW
echfalon
NU IN NIEUW PAK NU IN NIEUW PAK

